

НАВУКОВА-МЕТАДЫЧНАЕ АСЭНСАВАННЕ ФАЛЬКЛОРУ Ў ПРАЦЭСЕ ВЫКЛАДАННЯ ФІЛАЛАГІЧНЫХ ДЫСЦЫПЛІН

В.С. Варапаева

кандыдат педагагічных навук, дацэнт, прафесар кафедры беларускай філалогіі і сусветнай літаратуры УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»

А.М. Пісарэнка

кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дацэнт кафедры беларускай філалогіі і сусветнай літаратуры УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»

(Рэспубліка Беларусь, г. Мінск)

У адукацыйна-навучальным працэсе асаблівае месца належыць культуралагічна-асобаснай падрыхтоўцы студэнтаў, якая мае на мэце далучыць моладзь да авалодання нацыянальнымі і агульначалавечымі каштоўнасцямі, да ўсведамлення той культуры, таго сацыяльнага вопыту, які выпрацавала чалавецтва.

Эфектыўным сродкам дасягнення гэтай мэты ў працы са студэнтамі з'яўляецца традыцыйная беларуская культура, якая «тоіць» у сваіх глыбінна-старажытных найбольш самабытных нацыянальна-мастацкіх з'явы, абрады, святы: напрыклад, «Гуканне вясны, Вялікдзень, Жаніцьба Коміна, Дзяды і інш.». Аднак пры выкладанні філалагічных дысцыплін большая ўвага надаецца вывучэнню мастацтва слова, бо ў ім «зашыфраваны» жыццёвы вопыт шматлікіх пакаленняў, іх традыцый, шматграннасць і шматзруўненасць інфармацыі.

Акрэсленая мэта прадугледжвае выражэнне наступных задач:

- авалоданне сацыяльным і маральным вопытам, прадстаўленым у традыцыйнай беларускай культуры;
- набыццё новага жыццёвага вопыту і праяўленне маральных якасцяў на новым узроўні – любові і павагі да радзімы і народа, узаемаразумення ў сям'і, дабрыні, міласэрнасці, пачуцця абавязку, працалюбства і г.д.;
- узбагачэнне эмацыянальнакаштоўнай сферы студэнтаў, іх уяўленняў аб свеце і прыродзе;
- развіццё індывідуальнасці асобы, яе творчай актыўнасці, самастойнасці, крытычнага мыслення;
- пашырэнне і паглыбленне ўяўленняў і паняццяў аб разнастайнасці фальклорных жанраў;
- развіццё чытацкай цікавасці;
- стварэнне ўмоў для фарміравання патрэбаў у самастойным чытанні мастацкіх і фальклорных твораў.

Фальклор заключае ў сабе асноўныя філасофскія і сацыяльныя ідэі, якія з'яўляюцца надзвычай важнымі для выхавання маральнага патэнцыялу моладзі. Трэба памятаць, што навакольны свет жывы. Гэта ідэя важная для фарміравання беражлівага і асэнсаванага стаўлення да таго, хто і што акаляе

чалавека, – людзі, расліны, жывёлы і нават рэчы, зробленыя ўласнымі рукамі (як частка матэрыяльнай культуры); аб’екты навакольнага асяроддзя маюць права на ўласнае жыццё і патрабуюць павагі да сябе (гэта ідэя важная для фарміравання пачуцця прыняцця іншага); асэнсаванне добра і зла, перамога добра над злом. Гэта ідэя важная для разумення станоўчых і адмоўных якасцяў чалавека, для развіцця імкнення да самаўдасканалвання; самае каштоўнае даецца праз цяжкасці і выпрабаванні; а тое, што даецца лёгка, нядоўгачасовае. Гэта ідэя важная для фарміравання механізму мэтанакіраванасці, цярплінасці.

Такім чынам, у працэсе выкладання філалагічных дысцыплін ёсць шмат магчымасцяў для здзяйснення пастаўленых задач. У прыватнасці, літаратурныя курсы (Гісторыя беларускай літаратуры, Гісторыя сусветнай літаратуры, Сусветная і беларуская літаратура для дзяцей і юнацтва – колькасць гадзін на іх вывучэнне зведзена да мінімуму), курсы мовы (Сучасная беларуская літаратурная мова, Стылістыка і культура беларускага маўлення – таксама значна зменшана колькасць гадзін на іх выкладанне) маюць багаты патэнцыял у выхаванні прыгожага, духоўна багатага чалавека, які з’яўляецца непаўторнай асобай свайго народа і паважае іншыя народы. Такі сутнасны гуманістычны менталітэт выхоўваюць выкладчыкі кафедры ў студэнтаў праз ідэальны сродак народнай педагогікі – фальклор.

Кожны з курсаў літаратуры (беларускай або іншых літаратур) пачынаецца спачатку з вывучэння малых фальклорных жанраў – загадак, прыказак, небылічак, песень, а затым вывучаюцца песні, быліны, легенды, казкі і паданні. Асэнсаванне вуснай народнай творчасці, яе зместу і формаў, вобразаў і вобразных сродкаў, лексікі і фразеалогіі, дазваляе раскрыць самабытнасць душы беларускага народа, адметнасць яго светаўспрымання.

Таксама звяртаецца ўвага на шматлікія літаратурныя творы, для стварэння якіх пісьменнікі шырока выкарыстоўвалі традыцыйны беларускі фальклор (Я. Баршчэўскі «Шляхціц Завальня, альбо Беларусь у фантастычных апавяданнях», цыкл вершаў М. Багдановіча «У зачараваным царстве», Я. Колас «Казкі жыцця», «Новая зямля», У. Караткевіч «Ладдзя Роспачы» і інш.).

На семінарскіх занятках вывучаецца спецыфіка беларускіх фальклорных жанраў у параўнанні з адпаведнымі жанрамі іншых народаў. Так, напрыклад, акцэнтуюцца ўвага на тым, што валачобныя песні – з’ява, характэрная выключна Беларусі, а батлейка істотна адрозніваецца ад шопкі і вертэпа.

Асаблівая ўвага ўдзяляецца беларускай народнай казцы. Казка абуджае ўяўленне, дорыць цеплыню і надзею, упрыгожвае наша жыццё, вучыць і лечыць, дапамагае пазнаць сябе і акаляючы нас свет.

Казка – скарбніца жыццёвага вопыту і традыцый беларускага народа (успомнім «Новую зямлю» Я. Коласа), шматграннасць захоўваемай інфармацыі. Казка нясе ў сабе культуру, светапогляд, стыль узаемаадносін (У. Дубоўка «Дзед і ўнучак»), маральныя нормы беларускага народа. Прычым, у казках звычайна перадаецца самае істотнае і характэрнае для нацыі.

Чытаючы і асэнсоўваючы казку, студэнты ўсведамляюць стылі ўзаемаадносін і мадэлі паводзін на бессвядома-сімвалічным узроўні.

У казачнай форме сваю праблему лягчэй убачыць і лягчэй зразумець. А потым, у рэальнай сітуацыі гэты выхад можна выкарыстаць самому. Веданне народных казак – гэта шлях спасціжэння і засваення культурных традыцый, духоўных каштоўнасцей і жыцця нашага народа.

Сярод асноўных формаў работы можна вызначыць прэзентацыі, праблемнае навучанне, тэхналогію перспектыўных ліній, французскую майстэрню і інш.

Што да лінгвістычных курсаў, то менавіта веданне фальклорных тэкстаў дазваляе ўзбагачаць маўленчую сінаніміку, размяркоўваць факты дыялектныя і літаратурныя, ілюстраваць шматлікія тэарэтычныя палажэнні па тэмах «Вобразныя сродкі мовы»:

– пры характарыстыцы народна-паэтычнага эпітэта (малодзенькі малойчык, чарнабровая дзяўчына, маляваненькі вазок, сіняе мора, кала-сісценькае жыта і інш.);

– традыцыйнага параўнання (палахлівы, як заяц; моцны, як дуб, галодны, як сабака, спіць як пшаніцу прадаўшы, дзевяроўкі не браточкі – тып адмоўнага параўнання ўласцівы толькі славянскім фальклорным тэкстам);

– паралелізма, які толькі ў мове народных песень прадстаўлены трыма разнавіднасцямі [1, с. 151–157], напрыклад, псіхалагічны: А па чым пазнаці ды калінку ў лузе? Тоненька расцець, сільненька цвіцець. А пачым пазнаці Мар’ечку між дзевак? Смутненька сядзіць, сільненька плачыць. А ў руках хустачка тонка, бяленька, Тонка, бяленька, ад рук чарненька. Ад рук чарненька, ад слёз макрэнка (Вясельная песня); прыведзены прыклад дэманструе яшчэ адну адметнасць мовы фальклору – наяўнасць кароткіх формаў прыметнікаў, якія вывучаюцца ў раздзеле «Марфалогія» пры характарыстыцы якасных прыметнікаў беларускай мовы. Рад вобразных фальклорных сродкаў можна доўжыць, бо і сімвалы, і народная метафара, а таксама іронія і інш. тropy вартыя новых шматаспектных асэнсаванняў.

Тэма «Сінтаксіс простага сказа» ілюструецца прыкладамі беларускай парэміялогіі, паколькі абагульнена-асабовыя сказы – гэта прыказкі з яркім навучальным зместам; ды і хто сказаў лепш (мудра, сцісла, дасціпна): Што не даямо, тое дапеямо; Крывое кола на сябе ваду лье; Будзеш горкі – праплююць, а салодкі – праглынуць; Нежанаты – адна ануча, ажаніўся – трапак куча і інш.).

Пры вывучэнні раздзела «Фразеалогія беларускай мовы» выкарыстоўваецца пераважна большасць фактычнага матэрыялу менавіта фальклорнага паходжання – уласна фраземы, традыцыйныя перыфразы, кампаратывныя параўнанні, прыказкі, усе названыя адзінкі выяўляюць вобразнасць мыслення, мудрасць, дасціпны гумар беларускага народа. Варта адзначыць, што пісьменнікі творча падыходзяць у сваіх творах да выкарыстання названых моўных з’яў, ужываючы іх з аказіянальнай функцыяй. Дадзеная тэма з’яўляецца прадметам вывучэння «Стылістыкі і культуры беларускага маўлення», напрыклад, у Р. Барадуліна сустракаем

адзінку «пяць кіламетраў з гаўкам» замест агульнавядомай пяць кіламетраў з гакам, А. Зэкаў ставіць вядомы выраз у незвычайны кантэкст такім чынам, што ўтвараецца новая стылістычная фігура – зеўгма: Ці гэта ты ўпёрся рогам, Ці рогі настаўляеш мне? або Мы з табой з’елі пуд солі, але ў мяне такое адчуванне, што гэта быў цукар.

Нягледзячы на тое, што фальклор як мастацтва слова даследаваны даволі шырока і глыбока беларускімі мовазнаўцамі, літаратуразнаўцамі, ён павінен заставацца аб’ектам сучаснага філалагічнага асэнсавання ў кантэксце новых навуковых адгалінаванняў, тэрміналогіі. Таму магчыма, на наш погляд, увядзенне ў навучальны працэс БДУ культуры і мастацтваў такіх спецкурсаў/спецсемінараў, як «Фальклор як мастацтва слова», «Вобразнае слова фальклорных тэкстаў», «Філалагічны аналіз мастацкіх і фальклорных тэкстаў» ці інш.

1. Багамолава, А. М. Паралелізм у кантэксце сямейна-абрадавай паэзіі / А.М. Багамолава // Народная асвета. – 1998. – № 7. – С. 151–157.

2. Воропаева, В. С. Путешествие в мир сказки : пособие для учителей / В.С. Воропаева. – Минск : Аверсэв, 2011. – 127 с.

3. Ліцвінка, В. Святы і абрады беларусаў / В. Ліцвінка. – Мінск : Беларусь, 2001. – 189 с.